

## Arktisen Pohjois-Amerikan alkuperäisasukkaat: inuiitit ja gwitchin-kansa

*Historiallisesti Pohjois-Amerikan pohjoisimpia kansoja ovat olleet inuiitit (ent. eskimot) ja gwitchinit (ent. gwitchin-intiaanit). Inuiittien perinnekulttuuri pohjasi Pohjoisen jäämeren äärellä usein hylkeen- ja valaanpyyntiin, vaikka muitakin eläimiä pyydettiin. Gwitchin-kansa eli metsässä ja harjoitti siellä luontaistaloutta, karibupeurojen metsästystä ja kalastusta. Elinolot ovat äärimmäisen karut ja uusiutuvia luonnonvaroja on vähän. Tämä muodosti pohjan liikkuvalla elämäntavalla. Sekä inuiitit että gwitchin-kansa pyrkivät säästämään luontoa ja hyödynsivät vain sen, mikä oli selviytymisen kannalta välttämätöntä. He ajattelivat, että jos luontoa riistää, se kostaa. Myös edelleen pyyntitalous ja siihen liittyvä kulttuuri on keskeistä.*

### Inuiitit

Pohjois-Amerikan äärimmäisellä reunalla asuvat inuiitit. Ennen heitä kutsuttiin herjaavasti eskimoiksi, mutta tämä termi on jäänyt nykyään pääosin pois käytöstä loukkaavuutensa vuoksi. (Alaskassa termi on vieläkin käytössä.)

Inuiitit ovat maailman laajimmalle levinnyt kansa. Historiansa aikana he ovat vaeltaneet Itä-Siperiasta nykyisen Tšuktšien niemimaan suunnalta aina Itä-Grönlantiin asti. Tälle laajalle alueelle on kehittynyt vuosisatojen aikana monia eri kieli- ja murreryhmiä, kuten Alaskan Inupiaq- ja Yupiaq -ryhmät ja Luoteisterritorioiden Inuvialuit-inuiitit. Vaikka inuiittikieliset muodostavat yhtenäisen kieliryhmän, on Alaskan ihmisten vaikeaa kommunikoida grönlantilaisten kanssa – vuosisatojen eriytyminen on vaikuttanut sanastoon ja kieleen.

Inuiitit ovat pyyntitalouden harjoittajia. Kalastuksella, metsästyksellä ja keräilyllä (kuten marjastuksella) on aina ollut merkittävä rooli heidän selviytymisessään. Useat eri inuiittiryhmät ovat kehittäneet vuosisatojen aikana monipuolisia toimeentulon muotoja. Esimerkiksi Alaskan rannikolla elävät Inupiaq- ja Yupiaq-kansat pyytävät valaita osana vuotuiskiertoaan, eli vuodenaikojen mukaan harjoitettavaa luontaistalouttaan.

Hylkeenpyynti on edelleenkin inuiiteille merkittävä ruuan ja kulttuurin lähde. Hylkeisiin suhtaudutaan hyvin kunnioittavasti ja eri hyljelajeihin liittyy runsaasti uskomuksia ja tapakäytäntöjä. Hylkeestä käytettiin perinteisinä aikoina kaikki hyödyksi. Hylkeennahka oli vaatteiden ja -varusteiden raaka-aine, traani eli hylkeenrasva paloi lampuissa, jotka



*Kuva: Inuitsitit ovat inuiittien rakentamia kivimuodostelmia, joiden tarkoitus vaihtelee. Osa on pyhien paikkojen merkinä, osaa hyödynnettiin karibunpyynnissä perinneaikoina, ja osa viittaa tärkeisiin leiripaikkoihin.*

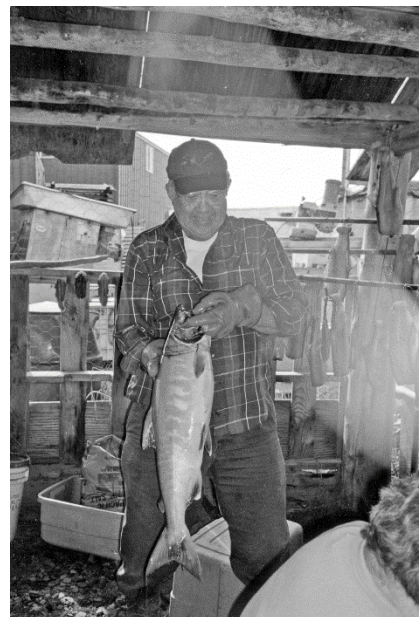
tuottivat lämpöä ja valoa igluihin, ja hylkeenliha turvasi ruuan äärimmäisissä olosuhteissa pitkän arktisen talven keskellä. Hylkeet eivät olleet kuitenkaan ainoita ruuanlähteitä. Sisämaassa ihmiset pyysivät poron sukulaista karibua sekä muuta riistaa, kuten riekkoja, naaleja, majavia sekä muita nisäkkäitä. Jokikalastus keskittyi raudun- ja siianpyyntiin tunturi- ja ylänköjärveltä. Meren rannalla asuvat inuiitit ovat kyenneet pyytämään myös valaita, mukaan lukien merten jättiläisiä, grönlanninvalaita.

Naisten asema inuiittien perinneyhteisössä oli vahva; kun miehet olivat pidemmillä pyyntiretkillä, naisten tehtävänä oli huolehtia leiristä, lapsista ja arjen ruokataloudesta. Samalla he marjastivat, kalastivat ja pyytivät pienriistaa leirien läheisyydessä. Ilman naisten taitoja miesten pyyntitalous ei olisi onnistunut, sillä kaikki vaatteet, jalkineet ja apuvälineet pyyntiin tehtiin itse. Naiset valmistivat näistä suuren osan.

Inuiitteja pidettiin pitkään eurooppalaisten näkökulmasta yksinkertaisina jäänreunan asukkaina. Tämä käsitys on kuitenkin täysin väärä. Inuiittikulttuurissa oli tarkat rakenteet ja toiminnot, jotka olivat kehittyneet luonnon ehdoilla. Luonto oli kaikki kaikessa. Ympäröivän maailman revontulista meren aaltoihin ja tundran ja taigan erilaisiin ilmenemismuotoihin ajateltiin olevan täynnä elämää ja henkilöitä, joilla oli sielu. Inuiitit kutsuvat eläimiä usein veljikkeeseen ja sisarikseen. Perinneaikana heillä oli hyvin rikas suullisen perinteen ja laulujen korkeakulttuurinen kansanperinne, joka vetää vertoja kreikkalaisten myyttien ja länsimaisen kulttuurin saavutuksille. Tätä kulttuuriperintöä on viime vuosina paljon tallennettu ja elvytetty, muun muassa kurkkulaulun osalta. Perinne on sulautunut ja saanut uusia tulkintoja esimerkiksi kristinuskon tulkinnoissa.

Perinteisen inuiittiyhteisön henkinen johtaja oli noita eli *angakkuq*. Noita kykeni neuvottelemaan näkymättömän maailman kanssa, selvittämään mistä riistaeläimiä löytyisi, parantamaan sairaita ja käymään vuoropuhelua luonnonvoimien kanssa, jotta inuiitit selviäisivät. Huomionarvoista on myös se, että inuiittien kotoperäisessä yhteiskunnassa oli tarkasti säädetyjä ohjeita ja kieltoja luonnonvarojen säästämiseksi ja ylipyynnin välttämiseksi.

Ajatuksena oli, että ihmisillä on oikeus metsästä eläimiä, kalastaa ja kerätä luonnonantimia vain omiksi tarpeikseen – ylipyynnistä seuraisi maailmallinen rangaistus. Ihminen nähtiin osana elonkehää muiden elollisten joukossa, ei niitä korkeampana olentona. *Angakkuqien* eli noitien valtakausi tuhottiin 1800-luvulla käynnistyneen voimallisen eurooppalaisen käännytystyön toimesta – inuiittien oma luontosuhde ja kulttuuri nähtiin pakanallisena ja kristinuskon vastaisena. Nykyään suurin osa inuiiteista on kristittyjä, vaikka perinteet ovatkin sulautuneina osa elämää edelleen. Lisäksi syrjemmässä olevissa kylissä perinteinen usko on sinnitellyt näihin päiviin asti.



Kuva: Leonard Brown on Unalakleetin Inupiaq-inuiittien tiedonkantaja Beringinsalmella, Alaskassa.

## Gwitchin-kansa

Inuiittien perinteinen eteläinen naapurikansa asustaa metsävyöhykkeen pohjoislaidalla Alaskan ja Kanadan pohjoisosan erämaissa. Dinjii Zhuu on tämän Gwitchin-kansan nimi omalle väelleen. Gwitchinit kuuluvat athabasca (myös athapaska -muodossa) -kieliryhmään ja kansaan kuuluu noin 2900 ihmistä. Ennen heitä kutsuttiin intiaaneiksi, mutta nykyään vakiintunut, kohteliaampi käsite on ”ensimmäiset kansat” (engl. *first nations*) viitaten siihen, että nämä ryhmät ovat Pohjois-Amerikan ensimmäisiä asukkaita. Intiaani-sanaa ei enää käytetä, koska se koetaan loukkaavana ja ulkopuolisten antamana pilkkanimenä.

Perinteisesti gwitchinit ovat olleet metsästäjiä. Yhteiskunnan vuotuiskiertoa on pitkälti määritellyt Alaskan ja Kanadan rajalla vaeltava karibu-lauma, jonka perässä heimon perhekunnat vaelsivat. Muita riistaeläimiä ovat olleet hirvi, piisami, majava, metsälinnut ja peurat.



*Kuva: Karibu, poron läheinen sukulainen, on gwitchinien pääriistaeläin ja heidän kulttuurinsa keskiössä.*

Myös kalastuksella oli merkittävä rooli osana vuodenaikojen mukaan eri paikkoihin sijoittunutta luontaistaloutta. Nykyään kuuluisia gwitchin-kyliä ovat esimerkiksi Old Crow Yukonissa, Kanadassa, Tsiigehtchic Luoteisterritorioissa, Kanadassa sekä Stevens Village Alaskassa.

Gwitchin-kansa kävi aikoinaan heimosotia inuiitteja ja cree-kansaa vastaan. Kansanperinteessä ja perinteisissä paikannimissä on muistoja ammoisista riidoista ja konflikteista näiden ryhmien välillä. Luontoon gwitchinit suhtautuivat kunnioittavasti. Pohjoinen metsäluonto oli selviytymisen edellytys ja hyvät suhteet eläimiin, kasveihin, jokiin ja järviin kaiken a ja o. Osa järvistä saatettiin jättää ’lepäämään’ pyynnin jälkeen muutamaksi vuodeksi, että kalakannat toipuivat pyynnistä. Esimerkiksi Neetsaii gwichin-heimolla oli hyvin tarkka luonnontuntemus omasta alueestaan.

Gwitchinien oma yhteiskunta oli suullisen perinteen aarreaitta. Vuosituhansien aikana kehittynyt tarinallinen kulttuuriperintö antoi nuorille ohjeet siitä, miten metsän kanssa toimitaan niin, ettei sitä loukata. Gwitchineiltä puuttui ajatus ylijumalasta. Sen sijaan metsää asuttivat erilaiset henkiolennot ja näkymättömän maailman ilmiöt. Eläimet saattoivat näyttää metsästäjille etukäteen, missä niitä kannattaisi pyytää. Gwitchinien mukaan eläimet antoivat näin itsensä lahjaksi metsästäjälle, jos tämä oli hyvissä, kunnioittavissa suhteissa metsän kanssa. Henkisen kulttuurin korkein kantaja oli noita. Noidilla oli läheiset suhteet esimerkiksi kuikkaan, kuten perinteenkantaja Theresa Remy Sawyer on kertonut Tsiigehtchicin kylässä Kanadassa. Gwitchinien suhde ja syvätiedot luonnosta olivat kuitenkin hiljaista, hitaasti aukeavaa oppimista - vältettiin kerskumista ja suoraa puhetta. Eurooppalaisten turkiskauppiaiden, valtiovaltojen ja papiston rynnäkkö perinteistä gwitchin-yhteiskuntaa vastaan mursi ja osittain tuhosi heidän kotoperäisen maailmansa 1800 ja 1900 -lukujen vaihteessa.